

A családok védelme egykor és most

VISONTAI-SZABÓ KATALIN

Ph.D hallgató

SZTE ÁJK Doktori Iskola Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék

1. Család és családvédelem 1950–1970

1952-ben a családjogi törvény egy új rendszer kebelében született. Eredeti megfogalmazása szerint „A törvény a népi demokráciák társadalmi rendjének és a szocialista erkölcsi felfogásnak megfelelően szabályozza és védi a házasság és a család intézményét, biztosítja a házasságban és a családi életben a nők egyenjogúságát, a gyermekek érdekeinek védelmét, és előmozdítja az ifjúság fejlődését és nevelését”.

Az állam új nevelő funkciója a szocialista társadalomnak megfelelő családi életre nevelés lett.¹ Korábban az állam igyekezett magát távol tartani a családok életétől, azonban a szocialista rend megkövetelte, hogy az állam segítő keze mindenhova elérjen.

Az új társadalmi rendet Marx és Engels elvei mentén kívánták kialakítani, akik nagyon élesen kritizálták a házasságot és a családot.

A nagy szocialista gondolkodók szerint a monogám házasság az osztályharc és az elnyomás megszüntethetetlen melegágya. Marx szerint a család a társadalmi elnyomás eredeti és legveszedelmesebb eszköze. A nagycsaládi forma lényege a tőke koncentrációja. A család az osztályharc valódi oka, ezért meg kell szüntetni.

Engels „A család, a magántulajdon és az állam eredete” című művében a monogám családban látta a társadalom rákfenéjét. Álláspontja szerint a család alapja a férfiuralom, a nő elnyomása és a tulajdon átörökítésére való polgári törekvés, amely az osztályharchoz hasonló küzdelmet kódol a házasság intézményébe. A házasságok kivétel nélkül gazdasági okokból jönnek létre, az uralkodó osztály érdekeinek védelme érdekében, továbbá a házasságok felbonthatatlanságával az állam megerősíti a férfiak jogait a családjuk feletti önkény gyakorlásához.²

Marx és Engels szerint a kapitalizmus idején a patriarchális nagycsaládra, mint uralkodó társadalmi formára csak azért volt szükség, hogy a családtagok együttesen gondozzák a jószágokat. Az apa a nagycsaládi vagyon kizárólagos ura volt, emiatt a család tagjaival is szabadon rendelkezhetett.

¹ Nizsalovszky Endre: A család jogi rendjének alapjai, Akadémiai Kiadó Budapest 1963, 61. o.

² Frivaldszky János: A házasság és a család: elnyomó hatalmi viszonyok avagy a jog relacionális jellegének prototípusai In: Iustum, aequum, salutare PPKÉ JÁK Jogtudományi folyóirat IV. 2008/3. Szent István Társulat Budapest 2008, 9–10. o.

Az 1950-es években a „szocializmust építő társadalom”-ban a termelő eszközök közös tulajdonba vételével a társadalmi rend teljesen átalakult, a munka minden ember, így a nők számára is kötelező lett, mivel a kommunizmus elítélte a munkanélküli megélhetést. Ebből következően már nem volt szükség a nagycsaládra, hogy részben eltartsák egymást. Ezáltal megszűnt a családfeje hatalmi eszköze is, mert mindenki a saját lábán állt, a megélhetése nem függött másoktól.

Az átalakulás után az új családjogi tv. forradalmi újításokat hozott, hiszen a „szocialista forradalmat követően valamennyi népi demokrácia a család rendjének alapvető új szabályozását hajtotta végre”.³ Elsősorban azzal, hogy megkönnyítette a válást. Korábban a házasság felbontására csak kivételes esetben volt lehetőség. Az új jogszabály a szigorú vétkességi rendszer helyett egy felüldugsági elven alapuló rendszert vezetett be.

Fontos változás az új jogszabály nyomán, hogy a gyermek többé nem a szülők hatalmának alávetettje, hanem a szülei gondjára bízott jövőbeli állampolgár, akinek sikeres szocializációjára a szülők nemcsak saját lelkiismeretüknek, hanem az államnak is felelősek.⁴

A gyermekek érdekeit szem előtt tartva rendezte a törvény a házasságon kívül született gyermekek sorsát, deklarálták a férfi és a nő egyenjogúságát, illetve lecsökkentették a házasságkötés legkorábbi időpontját 24-ről 18 évre.

A jogalkotók a családjogi törvény újításaitól a női nem egyenjogúsítását várták, véget akartak vetni a nők elnyomásán alapuló házasságoknak, illetve nem titkoltan meg akarták szüntetni a nagycsaládokat, melyben a kommunista társadalom létrejöttének legfőbb akadályozóit látták.⁵

Nizsalovszky úgy fogalmazott, hogy „az ideális állapot, amelynek elérésére törekszünk a szocializmus építése során: a férfi és a nő közötti különbség mind a házasság, mind a család vonatkozásában megszűnik, ezen alapul a családi rend. A két nem jogilag és társadalmilag egyenlő, és mindkét nem egyformán be van vonva a termelésbe.”⁶

A hatvanas évekre az intézkedések meghozták a várt eredményt, a kiscsalád nagyon rövid időn belül kizárólagos társadalmi formává vált.

1963-ra már a jogtudomány is úgy látta, hogy a család a két nemhez tartozó emberek szervezett együttélése, ami kizárólag nemi kapcsolatokon alapszik. A gazdasági szempontok már nem érvényesülnek a házasságkötéskor. A szerelem került a házasság középpontjába.⁷

³ Nizsalovszky i. m. 21. o.

⁴ Katonáné Soltész Márta: Házasság, család, válás és jog, Gondolat Kiadó Budapest 1982, (405 p.) 62. o.

⁵ Nizsalovszky i. m. 28. o.

⁶ Nizsalovszky i. m. 30. o.

⁷ Kulcsár Kálmán: A család a mai szocialista társadalomban. In: Társadalmi Szemle, XVIII. évfolyam 12. sz. 1963. december, 53. o.

Ezeket az újonnan létrejött kiscsaládokat már nem gazdasági szempontok tartják össze, hanem az őszinte szeretet, emiatt azonban nem is olyan tartósak, mint a korábban gazdasági érdekek mentén szerveződött családok. Tekintve, hogy nincsen magántulajdon, a gazdasági egymásra utaltság is eltűnik, mint összetartó erő.

A társadalmi átalakulás további következménye, hogy egyre fiatalabban, egyre többen kötnek házasságot, nő a női keresők száma, illetve a városokban megjelenik a nagymama-nagypapa probléma.⁸ Ez a probléma egyébként a mai napig nem oldódott meg.⁹

A racionális életvitel elterjedésével és a hitgyakorlás erőszakos tiltásával a vallási élet is háttérbe szorult. Ezen jelenségek a törvény hatályba lépését követően egy évtizeden belül jelentkeztek és következményei máig hatnak. Átalakult a családok szerkezete és a család belső normái is.

Mindezek következtében drasztikusan megnövekedett a válások száma és elkezdett csökkenni a népesség. Korábban a társadalomnak nem kellett ilyen jelenségekkel szembenézni, ezért hirtelen nem is tudott mit kezdeni az új helyzettel.

A jogtudósok megpróbálták a kialakult állapotra magyarázatot találni és az új – megoldásra váró – társadalmi jelenségekről: a csökkenő gyerekszámról, a válások szaporodásáról és általában a családok válságáról, heves viták folytak a jogtudomány és a szociológia szakemberei között is. Alapvetően egy dologban értettek csak egyet: a szocializmus építése érdekében semmi sem lehet drága.

Voltak, akik úgy gondolták, hogy tartani lehet attól, hogy a szocializmus által eltörölni kívánt polgári családi formák egyúttal magukkal rántják a családot, mint egészet, pedig anélkül az élet elképzelhetetlen.¹⁰

Mások szerint az, hogy a válások száma a 30-as évekhez képest megháromszorozódott kifejezetten jó, mert azt jelzi, hogy a nőket már nem lehet elnyomni, és nem a pénz tartja össze az őszintétlen házasságokat.¹¹

Magyarországon és a Szovjetunióban is viták folytak arról, hogy lesz-e a családnak a jövőben gyermeknevelő funkciója, hiszen a család minden szempontból szakszerűtlenül nevel. Manuálisan és anyagilag az állam látja el a

⁸ Ankét a család helyzetéről. In: Társadalmi Szemle, XIX. évfolyam 1. szám, 1964. január. Schmidt Ádám 52. o.

⁹ A XXI. században egyre inkább csökkenő gyermekvállalási hajlandóság is szorosan összefügghet ezzel a kérdéssel, hiszen korábban a nagycsaládok idején, az anya nem volt magára hagyva a gyermeknevelés gondjaival, mint most, hiszen minden gyermekre több nő jutott, együtt éltek a nagymamákkal, nagynénikkel, sógornókkal, így mindig rendelkezésre állt egy segítő kéz a gyermek gondozására.

¹⁰ Ankét a család helyzetéről. In: Társadalmi Szemle, XIX. évfolyam 1. szám, 1964. január. Erdei Ferenc 49. o.

¹¹ Ankét a család helyzetéről. In: Társadalmi Szemle, XIX. évfolyam 1. szám, 1964. január. Szabó Imre 50. o.

gyereket, a szülők feladata az erkölcsi-szellemi nevelés. A társadalomban általános igény jelentkezik a tervszerűség és a szakszerűség iránt, ezzel szemben a családban folyó nevelést az autodidakta módszerek, az ösztönösség és a szakszerűtlenség jellemzi. Nem tekintették problémának azt, hogy a nagyobb családdal való kapcsolat lazult, mert – álláspontjuk szerint – ezáltal intenzívebb lett a kötődés a kiscsaládban.¹²

Hegedűs szerint azért mert nő a válások száma, még nem kell a házasságok és a család válságáról beszélni. Korábban csak azért volt kevesebb a válás, mert a nők a társadalmi elnyomás, az ügyvédkényszer és a szigorú bontó okok, valamint a magas illetékek miatt nem tudtak elválni. Ezáltal az állam csak formálisan védte a családokat. Tehát nem a válást, mint eljárást kell megnehezíteni, hanem azokat az okokat kell kiiktatni, amelyek váláshoz vezetnek.¹³

A csökkenő gyerekszámmal kapcsolatosan arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a feudáliszmusban az öröklés és a termelés, a kapitalizmusban az öregkori gondoskodás miatt kellett a családoknak minél több gyermeket vállalni. A szocialista társadalomban erre már nincs szükség, hiszen nincs vagyon, nincs magántulajdon, amit egyben kellene tartani, ellenben van nyugdíj, ami biztosítja az öregek számára a biztos megélhetést.

Egyes szocialista gondolkodók is a gyermekekben látták a jövő biztosítékait, ezért tartották aggasztónak a kialakult helyzetet. Úgy vélték, hogy a társadalmi átalakuláson túl az anyagiak, a társadalom negatív szemlélete, a nők tömeges munkába állása, az abortusz legalizálása lehet az oka az alacsony születésszámnak, amely morálisan is káros hatású, mert „ebben a rosszul felfogott egyéni érdek és a társadalom jövőjével szembeni felelőtlenség, tehát kispolgári magatartás fejeződik ki. Ezért szükséges, hogy a születések számának alakulását társadalmi méretekben befolyásoljuk, megtervezzük.”¹⁴

Az új – nem várt – jelenségekkel szemben az állam igyekezett fellépni. Ennek érdekében új népesedés és családpolitikát vezettek be.

Az 1004/1953 minisztertanácsi határozat kihirdetésével az állam a büntetőjog eszközeivel és gyermektelenségi adó bevezetésével igyekezett az állampolgárok gyermekvállalási kedvét serkenteni,¹⁵ amely intézkedés azonban csak a társadalmi feszültség emeléséhez vezetett, az úgynevezett Ratkó-korszak tehát – annak ellenére, hogy ebben a két évben valóban több gyermek született, mint korábban – a jelentős társadalmi feszültségek miatt végül is nem hozta meg a várt hatást.

Ezt felismerve az 1960-as években elkezdődött az átfogó népesedés és családpolitika kidolgozása.

¹² Ankét a család helyzetéről. In: Társadalmi Szemle, XIX: évfolyam 1. szám, 1964. január. Kósa Erzsébet 55. o.

¹³ Ankét a család helyzetéről és jövőjéről. In: Társadalmi Szemle, XIX: évfolyam 2. szám, 1964. február, Hegedűs András 48. o.

¹⁴ Ortutay Zsuzsa: Népesedés és család. In: Társadalmi szemle XXI. évfolyam 10.szám, 1966. október 74. o.

¹⁵ „Asszonyoknak szülni kötelesség, lánynak dicsőség” szigorúan büntették az abortuszt.

Megszületett a Szovjetunió Kommunista Pártjának XII. kongresszusán elfogadott programja¹⁶ melynek célja a családi élet biztonságának, a házasságok és a család szilárdságának fokozása, a háztartási gondok enyhítése és fokozódó állami segítség nyújtása a gyermeknevelésben. Kidolgozták azon intézkedések körét, amely a nők, az anyák, és a család védelmét, társadalmi, etikai, közegészségügyi és anyagi oldalról egyaránt megoldja.¹⁷

A nők helyzetének könnyítése érdekében mindenki számára hozzáférhető közétkeztetési hálózat, csecsemőgondozó és nyugdíjas otthonok létrehozását, tökéletesített háztartási gépek biztosítását és az állami gyermekgondozás kiterjesztését határozták el.¹⁸

Az MSZMP KB 1966. októberi és 1967. áprilisi határozata konkrét átfogó intézkedéseket vezetett be.

Biztosítják a dolgozó anyák gyermekgondozási szabadságát, bevezetik a gyermekgondozási segélyt, meghosszabbítják a terhességi, gyermekágyi szabadságot, kibővítik a családi pótlékban részesülők körét. Intézkedéseket tesznek a gyermekintézmények gyorsabb ütemű fejlesztése és a gyermekes családok részére a lakáskiutalások rendezése érdekében. További munkahelyi kedvezményeket biztosítanak terhes és kisgyermekes anyák részére, illetve lépéseket tesznek a családtervezés korszerűbb módszereinek elterjesztése, a korszerű fogamzásgátlás és az abortuszok csökkentése érdekében.¹⁹ Jövőbeli terveik között szerepelt továbbá olyan lakótelepek építése ahol megoldható a közös nevelés, fokozott lakásépítés, lakbértörlesztéshez anyagi támogatás nyújtása, bölcsődei és óvodai férőhelyek számának növelése, illetve biztosítani az anya számára, hogy, ha akar maradjon otthon a gyerekekkel és ez az otthon töltött idő is beszámít a nyugdíjba. Továbbá lehetőséget kell biztosítani a kisgyermekes anyáknak a részmunkaidős foglalkoztatásra.

Hamarosan azonban felmerült egy újabb dilemma, miszerint minél több a gyerek, annál több pénzre van szükség, de az anya annál kevésbé tud elmenni dolgozni. Ez egy ördögi kör, melyből csak a családi pótlék növelésével lehet ki lépni.²⁰

A családok helyzetének javítása érdekében az állam különböző intézkedési terveket fogadott el amellyel – álláspontom szerint – nagyon mélyen behatolt volna a családok magánéletébe. „Az osztály nélküli társadalomra vár, hogy a társadalom utolsó naturálgazdálkodó egységét a háztartást is beolvassza a társadalmi munkamegosztásba és az egyéni háztartási munkát is társadalmi munkává tegye.” Ezt az utópisztikus elképzelést azonban csak részben tudták megvalósítani, de – számomra meglepő módon – nem a társadalom ellenállása

¹⁶ Nizsalovszky i. m. 53. o.

¹⁷ Pap Tibor: A magyar családi jog – ELTE-jegyzet, 1976 Budapest, (207 p.) 26. o.

¹⁸ Hruscov: „A család a kommunizmusban megszilárdul, a családi kapcsolatok végérvényesen megtisztulnak az anyagi érdekektől, rendkívül tisztává és erőssé válnak.” – idézi Nizsalovszky 53. o.

¹⁹ Pap i. m. 26. o.

²⁰ Pap i. m. 26. o.

miatt, hanem azért mert nem álltak rendelkezésre megfelelő anyagi források.²¹

Lenin perspektíváját kívánták a mindennapi életben megvalósítani, mely szerint a háztartási munkától elcsigázott nő már csak egy letűnt életforma maradványa, atipikus jelenség lesz.²²

A társadalmi munkamegosztás fejlődése még inkább társadalmasítja a család sok funkcióját, ezzel a családok belső életét is könnyebbé teszi.²³

„Az anyaság megbecsülése mellett a család funkciójának és biztonságának megerősítésére az is szükséges, hogy kialakuljon a társadalom korszerű szemlélete az új típusú családról, melyben az eltűnőben lévő gazdasági függés helyébe a családtagok önként vállalt kölcsönös érzelmeken és megbecsülésen alapuló kapcsolata lép, s amelyben a családtagok egymás közt megosztva vállalják az eddig csak az anyára hárult háztartási és nevelői munkát. Ennek a családnak a mai társadalomban betöltött legfontosabb funkciója a gyermek védelme és felnevelésének felelőssége.”²⁴

A hetvenes évek elejére tehát kialakult az az elképzelés, hogy a technika és a termelés rohamos fejlődésével, a nőknek otthon és a gyárban is egyre kevesebbet kell majd dolgozni, így mindenkinek, a nőknek is több idejük lesz magukkal és a családjukkal foglalkozni, ezáltal a születések száma nőni fog.

A jövőre nézve célul tűzték ki egy összefüggő társadalmi tevékenységi rendszert kiépítését, amely teljes egészében helyettesíteni képes a családi és háztartási munkafeladatokat.

2. Család és családvédelem 1970–1990

A bevezetett intézkedések ellenére a hetvenes évek elejére is megmaradtak a problémák, a családok továbbra is szétbomlóban voltak, illetve mindinkább úgy tűnt, hogy ideális család nem létezik és a család egyre kevésbé képes ellátni azt a funkciót, amit elvárnának tőle.

Az iparosodás, az urbanizáció, a tudományos-technikai forradalom, a tradicionális társadalmi kötelek átalakulását, a racionális életszemlélet kialakulását, és a vallási hatások háttérbe szorulását eredményezte. Egyúttal a műveltség, az iskolázottság szintjének emelkedése, a tulajdonviszonyok megváltozása, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a szocialista életfelfogás, és a tudatos társadalomformáló törekvések – szerintük – az általános életszínvonal emelkedését hozták magukkal²⁵

²¹ Ankét a család helyzetéről. In: Társadalmi Szemle, XIX: évfolyam 1. szám, 1964. január. Burger Kálmánné 60. o.

²² Katonáné i. m. 62. o.

²³ Kulcsár i. m. 67. o.

²⁴ Ortutay i. m. 82. o.

²⁵ Kulcsár Kálmán: A család helye és funkciója a modern társadalomban. In: szerk.: Lőcsei Pál: Család és házasság a mai magyar társadalomban, KJK 1971 Budapest 15. o.

Azonban a fent említett társadalmi változások miatt a családi kapcsolatok egyre labilisabbá váltak. Mivel a nő dolgozik, javul a gazdasági helyzete, nem függ már a férjétől. Társadalmi kapcsolatai a munka révén kiszélesednek, nagyobb lesz a mozgástere, a szabadsága és több lehetősége adódik új partnerkapcsolat kialakítására is. A hetvenes évek elején az elvált asszony már nem váltott ki rosszállást vagy elítélést, mint korábban. A válás megkönnyítése, a nők iskolázottságának növekedése és javuló gazdasági helyzete mind formálta a fiatalok házassághoz és családhoz való hozzáállást.

Kialakult egyfajta racionális életfelfogást, ami gyengítette a régi – főleg a válásra alapozó – erkölcsi normák kötőerejét.²⁶ A fogamzásgátlás elterjedése és az általános kultúrszínvonal emelkedése, „szabad utat engedett az érzelmeknek és annak változásának, amely társadalmi mobilitást és átrétegződést eredményezett”.²⁷

Ekkorra már egy kicsit más meglátás is felmerült. Medgyes szerint lehetővé kellene tenni az anyák számára, hogy nevelhessék gyermekeiket.” Szabadítsuk fel őket – a termelésben igen sokszor csak kényszerűségből végzett – munka alól és helyette megfelelő családpótlék-rendszerrel biztosítsuk számukra a megélhetést, mert a család anyagi helyzetének stabilizálása a család stabilizálásához vezet.²⁸ Úgy gondolta, a társadalomnak egyenesen be kell avatkozni, hogy a családok felbomlását meg tudják akadályozni.²⁹ Jogot kellene biztosítani bizonyos feddhetetlen szakértőkből álló fórumoknak, hogy indokolt esetben beavatkozzanak a már létrejött családok életébe is.³⁰

Összefoglalva – a korabeli elgondolások szerint – a korszak problémái a még élő tudati maradványokra, miszerint a család és a háztartás a nő gondja, vezethetők vissza. Ezeket az elavult nézeteket fel kellett tehát számolni. Továbbá, igen nehéz összeegyeztetni a munkát a gyereknevelést, és a háztartásvezetést, ami sok feszültséget szül a családokon belül. Ezt a családokért való közös társadalmi felelősségvállalás kiszélesítésével és a családpótlék-rendszer megreformálásával kívánták megszüntetni.³¹

Ezt követően konkrét állami intézkedések sora született a hatékony családvédelem érdekében.

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya is leszögezte, hogy „A Magyar Népköztársaság különös gondot fordít az ifjúság fejlődésére és szocialista nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit.”

²⁶ Kulcsár i. m. 21. o.

²⁷ Kulcsár i. m. 30–32. o.

²⁸ Medgyes László: A család jelenéről. In: Pedagógiai Szemle XX. évfolyam 5. szám, 1970. 407. o.

²⁹ Többek között megelőzéssel, pl. házasság előtti kötelező orvosi és pszichiátriai vizsgálat elvégzésével. A társadalom feladatának tartotta, hogy megakadályozza, hogy a fiatalok felelőtlenül beleugorjanak a házasságba.

³⁰ Medgyes i. m. 407. o.

³¹ Pap i. m. 19. o.

Az új törvények ennek szellemében születtek. Mindenekelőtt kihirdették az 1971. évi IV. törvényt az ifjúságról,³² majd ezt követően 1974-ben átfogó reformokat hajtottak végre a családjog, az egészségügy, a társadalombiztosítás, a munkajog, és a lakásügy területén.

Az intézkedések célja többek között a népesség előregedése veszélyének elhárítása volt.

Várakozásaik szerint a reformok hatására a társadalmi munkamegosztás fejlődik, az iparban az egyre fokozódó automatizáció miatt a termelékenység növekszik, ezáltal a munkaidő csökken. Terveik között szerepelt továbbra is a háztartási munka tényleges beillesztése a társadalmi munkamegosztásba

Az MSZMP X. Kongresszusi határozatát követően született meg az MSZMP PB 1973. februári határozata, melyben leszögezték, hogy az egészséges és harmonikus családnak fontos szerepe van a szocialista társadalom jelene és jövője szempontjából.³³

Célként tűzték ki a dolgozó anyák jogvédelmének megteremtését, a gyermekes családok fokozott anyagi támogatását, a nők és a kisgyermekeseknek hatékonyabb védelmét, az egészségügyi családtervezési ismeretek szervezett oktatását illetve a gyermeknevelés szociális feltételeinek megteremtését. Mindezekről a népesedési helyzet javulását várták.³⁴

A szocialista társadalomnak legfőbb törekvése volt, hogy „szilárdítsa és fejlessze a szocializmus viszonyai között alakuló családot, növelje tekintélyét és jelentőségét”. Úgy tartották, hogy „a házasság és a család nem lehet csak a családtagok és a házastársak magánügye, hiszen tartalmánál és jelentőségénél fogva, közügynek számít.”³⁵

Az 1974-es családjogi reform egyik fő célja lett tehát, hogy fokozza a házasulók és a házastársak felelősségét egymás iránt és gyermekeik irányában, ezáltal fokozza felelősségüket a társadalommal szemben. További céljaik között szerepelt a családi kapcsolatok erősítése, jó családi környezet kialakítása, a nő védelme a családon belül, a gyermek érdekeinek fokozott védelme.³⁶

³² Rögzítették, hogy a tanulók szocialista nevelése az állam feladata: minden iskolatípus esetén a megfelelő színvonal biztosítása, mindenki számára azonos módon. Az oktatás költségeit az állam fedezi, hogy mindenki egyelő feltételekkel lehessen egyenlő. Ennek érdekében pozitív diszkriminációt is alkalmaztak. Az állam segítette a fizikai dolgozók gyermekeinek továbbtanulását, és fokozott figyelmet fordított a hátrányos helyzetben lévő fiatalok zavartalan tanulását akadályozó körülmények felszámolására.

³³ Pap i. m. 10. o.

³⁴ A Minisztertanács 1973. évi határozata – az MSZMP XI. kongresszusi határozata nyomán – felvázolta a népesedéspolitikai feladatokat, miszerint „A család a szocialista társadalomban az emberi együttélés alapvető közössége. A társadalmi és az állami szervek feladata, hogy a családi együttélés mindinkább a szocialista életmódnak megfelelő tartalommal telítődjék.” (Pap i. m. 10. o.)

³⁵ Pap i. m. 21. o.

³⁶ Bacsó Jenő: Házasság–család–gyermek, Kossuth Kiadó, 1977. Budapest, (155 p.) 5. o.

1975-ben egészen új szociális ellátásokat vezettek be a családok támogatására, úgy mint közgyógyellátás, gyermekápolási táppénz, szoptatási táppénz, terhességi gyermekágyi segély, anyasági segély, gyermekgondozási segély és családi pótlék.³⁷ Fokozott állami támogatással olcsó gyermekruházatot, gyermeküdültetést, és háztartási szolgáltatásokat is biztosítottak a családok számára.

Az ingyenes oktatás, egészségügyi ellátás, és szociálpolitika mellett egy hatékony családgondozó rendszer kiépítését tűzték ki célul, melynek feladata, az egyes személyekre irányuló figyelem és egyéni törődés biztosítása.³⁸

Az állam feladatává tették továbbá a következők biztosítását: iskola, szociális családvédelem, gyermekegészségügy, veszélyeztetett gyermekek védelme, mivel úgy tartották, hogy a szocialista társadalomban minden egyes ember szabad fejlődése az összesség fejlődésének feltétele,³⁹ így a szocialista államban minden gyermek, megkülönböztetés nélkül a közösség gondoskodásában részesül. Célként tűzték ki a valódi társadalmi egyenlőség megteremtését, az osztálykülönbségek maradványainak eltávolítását, és a hátrányok kiegyenlítését.

Ennek nyomán 1984-ben megindult a pártfogó, megelőző és utógondozó feladatok ellátására a családgondozás kiépítése. Speciális igényekre is felfigyeltek: cigány családok, alkoholisták, öngyilkosságot megkísérlők, de főleg a hátrányos helyzetű és kevésbé iskolázott családokra koncentráltak.⁴⁰

Társadalmi feladatnak tekintették, hogy biztosítsák a halmozottan hátrányos helyzetűek számára, hogy örökségüket elhagyva kikerülhessenek rossz helyzetükből.⁴¹ A társadalmi beilleszkedési zavarok leküzdésére különböző programokat valósítottak meg, de az erőszakos asszimiláció – különösen a cigány családok esetében – nem hozta meg a várt eredményt, sőt további lemorzsolódást eredményezett.

Úgy gondolták, hogy minél több terhet vállal magára a szocialista állam azok közül, amiket korábban a családok viseltek, a család annál jobban tud a valódi feladatára koncentrálni, hogy meleg érzelmi közösség és állandó támasz legyen az egyén számára.

A hetvenes évek végére világossá vált, hogy az épülő szocializmusban is vagyoni egyenlőtlenséget okoz, ha valakinek több gyereke van. Marx szerint ugyan ez a kommunizmus alsó fokán sajnos elkerülhetetlen visszasság, azonban igyekeztek az ezzel járó hátrányokat kiküszöbölni.⁴²

³⁷ Gayer Gyuláné: Családgondozás Magyarországon. In: Családvédelem és jogalkalmazás tanulmánykötet 9. Igazságügyi Minisztérium.1984. Budapest, 261. o.

³⁸ Gayerné i. m.266. o.

³⁹ Katonáné i. m. 72. o.

⁴⁰ Gayerné i. m. 261. o.

⁴¹ Gayerné i. m. 266. o.

⁴² Katonáné i. m. 83. o.

A VI. ötéves tervidőszakban a következő intézkedéseket irányozták elő: a gyermekneveléshez való társadalmi hozzájárulás mértékét emelni, a gyermekvállalási kedvet fokozni, a gyermek centrikus gondolkodást erősíteni kell. Célként tűzték ki, hogy a családok számára preferált legyen a 3 gyerek vállalása. Ebben az időszakban annyira fontosnak ítélték a gyermekvállalási hajlandóság fokozását, hogy nem tulajdonítottak jelentőséget annak, hogy a gyermek házasságból vagy élettársi kapcsolatból születik.

1979-ben újabb családvédelmi intézkedéseket hoztak, felemelték a családi pótlék és a gyermekgondozási segély összegét, úgy hogy azt is figyelembe vették, hogy a nagyobb gyerek többre kerül. Továbbá a gyermekárucikkék ártámogatását is növelték. Meghatározták, hogy az összeg olyan legyen, amelyből a minimális létszükségleteket ki lehet elégíteni.

A hetvenes évek végén született intézkedések célja tehát a gyermekneveléshez való társadalmi hozzájárulás mértékének emelése, a gyermekvállalási kedv fokozása, és a gyermek centrikus gondolkodás erősítése volt. Az 1979-ben bevezetett intézkedések végre meghozták a várt eredményt. A hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején valóban korábban nem tapasztalt mértékben nőtt meg a gyermekvállalási hajlandóság, azonban az állam olyannyira túlköltekezett, hogy hamar kiderült a rendszer hosszú távon nem lesz fenntartható.

3. Család és családvédelem 1990–2010

A rendszerváltoztatást követően elmondhatjuk, hogy a család és a házasság még mindig válságban van, a válások száma növekszik, az új jelenségek – a tömeges munkanélküliség, a társadalmi elbizonytalanodás és a megélhetési nehézségek – tovább gyengítették a házasságok stabilitását. A kilencvenes évek végére mind több a válás és egyre többen, egyre rövidebb ideig tartó házasság után válnak el.⁴³

A jogtudományban kétféle álláspont alakult ki a házassággal és a családdal kapcsolatosan. A konzervatívabb felfogás képviselői szerint a házasság és a család fogalmilag és lényegileg is összetartoznak, hiszen az Alkotmány is egymásra tekintettel védi őket. Álláspontjuk szerint ez tekinthető általános felfogásnak, miszerint a házasság a család alapja.⁴⁴

A liberálisabb gondolkodók szerint a család meghatározása nagyon kitágult, nem tekintik jogi fogalomnak, így nem törekszenek annak meghatározására sem. Azáltal, hogy sem az Alkotmány, sem a Családjogi törvény nem adta meg

⁴³ Szondi Ildikó: A házasságkötések és válások számának alakulását követő változások a mai Magyarországon. In: *Ius et Legitimatío – Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére*, 2008, Szeged, (22 p.) 279. o.

⁴⁴ Schanda Balázs: A házasság intézményének védelme a magyar alkotmányjogban. In: *Iustum, aequum, salutare PPKE JÁK Jogtudományi folyóirat IV. 2008/3. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 69. o.*

a család jogi értelemben vett definícióját, a jogalkotás elment a családi jog közjogiatlanítása és privát szférába sorolása irányába.

Az 1990-től 2010-ig terjedő időszakban jelentős társadalmi változások mentek végbe, így a házasság szerepének megítélésével kapcsolatosan is.

Elsősorban jelentősen kitolódott az ifjúsági korszak, a fiatalok jelentős hányada évekkel később költözik el a szülői házból és áll munkába, mint 20–30 évvel ezelőtt, hiszen ma már nem jellemző, hogy valaki a nyolc általános elvégzését követően ne tanulna tovább, és egyre növekszik a tanulmányaikat főiskolán vagy egyetemen folytatók száma is. Emiatt lényegesen későbbre tolódott a családalapítás legkorábbi időpontja is.

A kitolódó ifjúsági korszak új szerepformákat hozott létre: a szinglit és a minglit. A szinglik nem azonosak azokkal, akik valamilyen oknál fogva még nem találtak párt és ezért magányosak. Ők nem kényszerűségből, hanem önszántukból választják ezt – a külföldön már régóta elterjedt – életformát. Általában jó anyagi körülmények között élnek, munkájukban nagyon sikeresek és ezekről az előnyökről nem kívánnak lemondani egy párkapcsolat kialakítása vagy a gyermekvállalás érdekében. A minglik azok a fiatalok, akik valójában partnerkapcsolatban élnek, azonban függetlenségük fenntartása érdekében külön háztartást vezetnek és ebből kifolyólag gyermeket sem vállalnak.

Az elmúlt időszakban a házasságkötések száma ugyan radikálisan csökkent, de nem a párkapcsolatok hiánya miatt, hanem mert egyre többen az élettársi együttélést választják a házasság helyett. Dinamikusan nőtt a házasságon kívül születettek aránya és egyre gyakoribb az akaratlagos gyermektelenség is, ami korábban egyáltalán nem volt jellemző.

Elmondható, hogy az ezredfordulóra a fiatalok házasodási kedve rendkívül alacsony szintre csökkent, a statisztikák szerint 2008-ban a 15–29 éveseknek csak 13%-a házas.⁴⁵

A házassággal kapcsolatos pozitív attitűdök is egyre csökkennek. Egyre több fiatal tekinti ezt az intézményt csak egy papírnak, amire semmi szükség sincsen a boldogsághoz. Előtérbe kerültek és felnagyítottak a házasság negatívumai. A fiatalok számára a házassággal való elköteleződés – úgy tűnik – több hátrányt, mint előnyt hordoz. A fiatalok tehát nagyon szkeptikusan és kritikusan állnak a házassághoz.

Az erőteljesen konzervatív felfogású Frivaldszky szerint a jelenleg tapasztalható házasságellenességnek gyökerei a kommunista ideológiákban keresendők, jelenleg pedig a baloldali ideológiák tartják fenn, ez ellen küzdeni kell.⁴⁶ „Csak a házasságon nyugvó család járul hozzá a legteljesebben az ember személyi kiteljesedéséhez. A jog pedig konstitutív módon járul hozzá a házasság létehez és ezen szerepéhez.”⁴⁷

⁴⁵ Szondi i. m. 283. o.

⁴⁶ Frivaldszky i. m. 12. o.

⁴⁷ Frivaldszky i. m. 23. o.

Továbbá erőteljesen fellépett az élettársi kapcsolatok legalizálása és elismerése ellen. „Ha a jogalkotó egyenlő védelemben részesít természetük szerint nem egyenlő relációkat, akkor ezzel a természete szerint kiemelkedő védelmet érdemlő intézményt, a házasságot veszélyezteti. A különböző dolgok egyenlőként kezelése ugyanis nem csupán igazságtalan, hanem jogtalan is, ha tetszik, természetjog és alkotmányjog ellenes, mivel nem védi immáron azt ami védendő⁴⁸.”

Az elmúlt 10 évben a válság felgyorsult: az országos adatok arra utalnak, hogy átalakultak a családhoz, a gyermekvállaláshoz kapcsolódó társadalmi válszok, felbomlottak a hagyományos családformák, egyre divatosabbá és társadalmilag elfogadottá váltak az élettársi kapcsolatok.⁴⁹ A gyermekvállalási hajlandóság az iskolai végzettség fokával fordítottan arányosan változik.⁵⁰

Ma már másfél válás jut egy házasságkötésre. Sokan ezen statisztika hallatán elrettennek és úgy gondolják a probléma elkerülhető, ha nem kötnek házasságot, hanem inkább csak élettársi kapcsolatban élnek.

Véleményem szerint egyértelműen nem ez a megoldás.

Sajnos a mai fogyasztói társadalom negatív következménye ez, miszerint a párok úgy érzik, hogy ha valami már nem működik megfelelően, akkor azt ki kell dobni, ki kell cserélni, a javítással manapság már senki sem bajlódik, ebben az eldobható termékekre épülő világban alig teszünk valamit annak érdekében, hogy a párkapcsolat tartós legyen.

4. Az új családfogalom és a családok védelme a 2010-es kormányváltást követően

Az új kormány megfogalmazása szerint 2010-ben még mindig a következő problémákkal kell szembenézni: csökkenő gyerekszám, instabil családok, növekvő válás, csökkenő házasságkötés, öregedő társadalom, gyermek nélküli háztartások szaporodása, házasság nélküli laza együttélési formák terjedése.

A kormány úgy látta, mindezen problémákra megoldást hozhat, ha sikerül az erkölcsöket és a házasság szentségébe vetett hitet visszaállítani. Még tovább ment a kormánypárti képviselő: „a családok válsága az erkölcsi tartás válságával kéz a kézben jár. Az értéksemleges liberalizmus tette tönkre a családi életet, ezért az értékek rendjére van szükség, hogy a nemzeti együttműködés kormánya folytatni tudja Európa-formáló nemzetépítő családpolitikáját.” Álláspontja szerint kifejezetten káros jelenségnek tekinthetők a házasság előtti szex, az élettársi kapcsolatok és a homoszexualitás elterjedése.⁵¹

⁴⁸ Frivaldszky i. m. 18.o

⁴⁹ Bauer Béla: Magyarországi fiatalok viszonya a családhoz és a gyermekvállaláshoz. In: Családi jog folyóirat, VIII. évfolyam, 3. szám. 2010. szeptember (1–15. o.) 7. o.

⁵⁰ Minél magasabb az iskolai végzettség, a gyermekvállalási hajlandóság annál kisebb.

⁵¹ Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve 2011. évi őszi ülészak december 5–6–7–8–9-ei ülésének ötödik ülésnapja. 151. szám. Rónaszékiné Keresztes Mónika felszólalása, 27 406. o.

Az értékválság felszámolás igényének talaján született meg az Alaptörvény is, amely L.) cikkben rögzíti: „Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. Magyarország támogatja a gyermekvállalást. A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.” Az Alkotmány 15 §-a ehhez képest jóval szűkszavúbban fogalmazott: „a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.” Véleményem szerint a házasság és a család intézményének kiemelkedő jelentősége sem indokolja azt, hogy alaptörvényi szinten deklarálják e két intézmény mi-
benlétét, mert az emberek túl nagy körét rekesztik ki a meghatározásból.⁵²

A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény preambuluma az Alaptörvény által meghatározott irányt viszi tovább, miszerint „a család az emberi történelemben már a jog és az állam kialakulását megelőzően létrejött önálló közösség, amely erkölcsi alapokon nyugszik”. Álláspontom szerint éppen ezért nem szükséges a család fogalmának jogi meghatározása.

A törvény 7. § (1) bekezdése szakít az eddigi felfogással és pontos definícióját adja annak, hogy mit tekinthetünk családnak: „E törvény alkalmazásában a család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, melynek alapja egy férfi és egy nő házassága, vagy egyenesági rokon kapcsolat, vagy a családba fogadó gyámság.”

Egyetértek azzal, hogy a házasság alkotmányos érték, a katolikus egyház számára szentség, tehát több szempontból is kiemelt védelmet érdemel.

Természetesen a családok fokozott védelmére is szükség van, azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az elmúlt fél évszázadban egészen új együttélési formák alakultak ki. Széles körben elterjedtek a házasságkötés nélküli együttélések. Az úgynevezett élettársi kapcsolatok korábban leginkább az özvegyek körében volt jellemző, akik új partnerükkel az özvegyi jogosultságok és az özvegyi nyugdíj elvesztésétől való félelem miatt nem kötöttek házasságot. Később népszerűvé vált az elváltak körében is, akik ily módon kívánták megkímélni magukat egy újabb válás okozta lelki megrázkódtatástól. Manapság azonban az élettársi kapcsolat a fiatalok körében a legelterjedtebb, akik kifejezetten házasságkötés helyett választják az együttélés ezen formáját és eltagadhatatlan tény, hogy ma már a gyermekek 40%-a házasságon kívüli kapcsolatból származik.

Létrejöttek továbbá a mozaikcsaládok és az egyszülős családok a te gyereked – én gyereked – mi gyereked típusú együttélések, az úgynevezett mozaikcsaládok. Továbbá nagyon gyakoriak az egyszülős családok is, ahol a válást követően – többnyire az anya – egyedül neveli gyermekeit és az apa gondoskodása mindössze a gyermektartásdíj átutalásában és a kéthetenkénti kapcsolattartásban merül ki.

⁵² Az Alaptörvény Nemzeti Hitvallás címet viselő preambuluma továbbá deklarálja: „Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet. Bízunk a közösen alakított jövőben, a fiatal nemzedékek elhivatottságában. Hisszük, hogy gyermekeink és unokáink tehetségükkel, kitartásukkal és lelki erejükkel ismét nagyra teszik Magyarországot.”

Úgy gondolom, hogy ezeket a formákat is családnak kell tekintenünk – amennyiben ők annak tartják magukat. Ezekhez az új családformákhoz a jogi szabályozásnak és az Alaptörvénynek kellene alkalmazkodnia, nem pedig fordítva.⁵³

A családvédelmi törvény megalkotása során a képviselők több alkalommal hangsúlyozták, hogy a nemzet fennmaradásának letéteményese a család, a család létrejöttének pedig biztos alapja a házasság. Azért nem tesznek említést az új törvényben az élettársi kapcsolatokról, mert a jogalkotók véleménye szerint az nem elég stabil ahhoz, hogy biztos alapját képezze a családalapításnak.⁵⁴

Álláspontjuk szerint a törvény nem erőszakos, hiszen akik maguk döntenek úgy, hogy nem akarnak házasságban, családban élni, azokat akarataik ellenére nem minősíti családnak a törvény. A gyermek számára az érzelmi biztonságot a szülők kiegyensúlyozott kapcsolata biztosítja. Ez valóban így van, de nem gondolom, hogy egyedül a házasság jelenthet kiegyensúlyozott kapcsolatot.

„Tény, hogy a gyermekek jelentős része házasságon kívül születik, és vannak fiatalok, akik laza kapcsolatban élnek, ez azonban nem jelenti azt, hogy ezt a folyamatot nekünk jogalkotói szinten támogatnunk kellene. Éppen ellenkezőleg! Nekünk a házasság intézményét kell erősítenünk és népszerűsíteni, mert ebben az életközösségben rejlik a biztonság, ami a gyermekvállalásnak kedvez és a születendő gyermekek jövőjét segíti.”⁵⁵

Azzal mindenképpen egyetértek, szükség lenne arra, hogy a családok ne bomljanak fel ilyen gyakran, hogy a párok vegyék egy kicsit komolyabban egymást, a kapcsolatukat és érezzék nagyobb felelősséget a családjuk és a gyermekeik iránt, de nem hiszem, hogy ezen egy jogszabály fog változtatni. Az ideológia egyébként tökéletes, valóban az emberek alapvető hozzáállását kellene megváltoztatni, de azt ilyen módon nem lehetséges. Törvényekkel nem lehet megváltoztatni az emberek házassághoz való hozzáállását.

A jogalkotók várakozása szerint a stabil, biztonságos és kiszámítható családpolitika a gyermekvállalási kedv erősítését szolgálja, ezáltal a demográfiai és értékviszáltság megszűnik, a családok élete békésebb és harmonikusabb lesz. Erősödik a családbarát szemlélet a társadalomban és a gazdasági életben, melynek következtében kialakul egy új társadalmi tudat és közgondolkodás, miszerint családban élni jó, a gyermekvállalás nem csak áldozatot, hanem örömet is jelent.

⁵³ A családvédelmi törvényhez fűzött indokolás rögzíti: A Javaslat nem értéksemleges módon kívánja meghatározni a család intézményével kapcsolatos legfontosabb rendelkezéseket, hanem egyértelműen állást foglal a család, a házasság és a gyermekvállalás, mint követendő és védendő társadalmi, nemzeti érték fontosságára mellett.

⁵⁴ Egyes politikusok szerint evidencia, hogy házasság csak férfi és nő között jöhet létre, és csak házasság lehet a család alapja. (Harragh Péter)

⁵⁵ Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve 2011. évi őszi ülésének december 5–6–7–8–9-ei ülésének ötödik ülésnapja. 151. szám. Ékes Ilona felszólalása, 27 403. o.

Annak érdekében, hogy a normákat mindenki – törvényi szankciók nélkül isbelső indíttatásból betartsa, a jövőben új tantárgyak oktatását vezetik majd be az általános iskolákban, ami már egészen kicsi korban a gyermekek tudatába vési a magyarság legfontosabb értékeit. Így lesz pl. honismeret, helytörténet, háztartástan, családi élet, felelős párkapcsolat óra az iskolában, ahol megtanulják a gyerekek, hogy családban élni jó, illetve, hogy hogyan kell felelős módon párt választani. Ennek érdekében szükség lenne arra, hogy az iskolák közvetíteni tudják a diákok számára azokat az értékeket, amiket otthon nem tapasztalhatnak meg. Az egész társadalomnak egy életformaváltásra van szüksége, a mostani fiatalokat a felelős párkapcsolatra kell nevelni.⁵⁶

Álláspontom szerint a jog ugyan a társadalmi együttélést szabályozza, célja az emberek magatartásának befolyásolása. Ahhoz, hogy az ember családot alapítson elsősorban anyagi és érzelmi biztonságérzetre van szüksége. Ennek megteremtése érdekében stabil munkahelyre, anyagi megbecsülésre, kiszámítható életpályára, gyermekjóléti, szociális, öregségi ellátások biztosítására lenne szükség.

⁵⁶ A családvédelmi törvény 3. §-a így rendelkezik ezzel kapcsolatban: „az emberi élet értékéről, az egészséges életmódról, a házasságra való felkészítésre szolgáló, felelősségteljes párkapcsolatról és a családi életéről szóló ismeretanyag, az alap- és középfokú oktatási intézményekben folytatott oktatás tárgya.